

Een serie graffiguren uit de T'ang-tijd

De argeloze reiziger die bij nacht en ontij verdwaalt en door een uit de grond tot hem opstijgend feestgedruis op de aanwezigheid van een graftombe wordt attent gemaakt is geenszins een zeldzame gast in de wereld van de oud-chinese legende. Zijn belevenis typeert de chinese voorstellingen omtrent het leven na de dood: een nieuw leven, waarin de geest van de overledene, bijgestaan door zijn tot leven gekomen entourage van graffiguren, zijn aardse levenswijze in de oude stijl voortzet.

De graffiguren, die hun ontstaan te danken schijnen te hebben aan de humanisering van het aloude barbaarse gebruik de overledene door zijn dienaren in het graf te doen vergezellen, zijn de in plastische, naturalistische vormen uitgebeelde werkelijkheid van het aardse leven van alledag. De sierlijke danseresjes en damesorkestjes, waarvan het vrolijk gelach en de opzweepende muziek de eenzame reiziger verraste, de polospelers, de potsemakers en de kooplieden uit Centraal-Azië in hun exotische kledij die met hun zwaar beladen kamelen naar de T'ang-hoofdsteden trekken, het zijn allen figuren die door de grote dichters van die tijd op onnavolgbare wijze zijn beschreven. In de grafplastiek, die dezelfde wereld uitbeeldt, vinden wij hen alle terug.

Tot de onmisbare bestanddelen van de graf-inventaris, die iedere welgestelde bewoner van het T'ang-rijk van zijn familie meekreeg, behoren enkele paarden en kamelen. Het zijn figuren die bij ons zo zijn ingeburgerd dat wij ons nauwelijks meer bewust zijn van het feit dat het nog maar zestig jaar geleden is dat een engelse spoorwegingenieur als eerste vreemdeling bij toeval met deze vorm van grafplastiek werd geconfronteerd. Nu de fraaie serie paarden en kamelen uit de verzameling van Z.Exc. Dr. R. Flaes, welke reeds meer dan vijftien jaren als bruikleen in het Museum van Aziatische Kunst was tentoongesteld, dank zij de steun van de Vereniging Rembrandt en de welwillende houding van de eigenaar onlangs aan de permanente verzameling kon worden toegevoegd, vormt deze wellicht weinig opvallende, maar daarom nog niet minder belangrijke gebeurtenis een goede aanleiding deze unieke serie aan een nader onderzoek te onderwerpen. Dank zij het grote aantal opgravingen, dat de oudheidkundige diensten van de Chinese Volksrepubliek gedurende de laatste tien jaren hebben verricht en gepubliceerd, beschikken wij nu voor het eerst in de geschiedenis van de chinese archaeologie over betrouwbare gegevens die een onderzoek naar de stijl, herkomst en datering van deze

tevorens steeds verwaarloosde vorm van kunst mogelijk maken. Tot het moment waarop in Europa de belangstelling voor de grafplastiek ontwaakte – kort voor de Eerste Wereldoorlog – hebben de chinese grafrovers slechts het goud en zilver uit de graven meegenomen. Daarna werd de grafplastiek een waar export-artikel, maar om begrijpelijke redenen hielden gravers, tussenpersonen en handelaren de herkomst van grafplastiek meestal zorgvuldig geheim. Van 'gesloten vondsten' was, een enkele uitzondering daargelaten, nauwelijks sprake. Nu strenge wetten en een koortsachtige activiteit op oudheidkundig gebied aan deze wantoestand een einde hebben gemaakt, begint langzaam de tijd te komen dat wij met behulp van de thans gepubliceerde opgravingsrapporten ons openbaar kunstbezit aan grafplastiek van veelal onbekende herkomst nader kunnen trachten te identificeren.

Naar alle waarschijnlijkheid vormden de zes graffiguren uit de collectie Flaes, vier paarden en twee kamelen, slechts een klein gedeelte van een complete grafinventaris. Daar de hiërarchieke onderverdeling van de chinese ambtenarenstaat ook bij de begrafenis van gezagsdragers tot uiting diende te komen, werden afmetingen en aantallen van de in het graf te plaatsen graffiguren voor iedere rang afzonderlijk bij verordening vastgesteld. Alhoewel deze verordeningen ons een beeld geven van de samenstelling van een grafinventaris, is deze boekenwijsheid slechts van beperkte waarde. Zelfs een vluchtige vergelijking van de voorschriften met de inventaris van enkele geheel intact bewaard gebleven graftomben leert dat overtredingen eerder regel dan uitzondering waren. In een land, waar de Piëteitvolle Kinderliefde (Chin.: *Hsiao*) tot het hoogste geestelijk goed behoorde, behoeft men zich over deze discrepantie tussen voorschrift en praktijk nauwelijks te verbazen. De zeer geleidelijke verruiming der wettelijke bepalingen, die zich bij een chronologische rangschikking van de overgeleverde wetsteksten duidelijk aftekent, doet het vermoeden rijzen dat tijdens de eerste helft van de T'ang-periode de van bovenaf opgelegde beperkingen weinig effect sorteerden en dat het ge-

zag met zijn wetten de werkelijke praktijk van de lijkbezorging noodgedwongen schoorvoetend volgde. Maar wanneer wij ervan uitgaan dat de verordeningen ons eerder een indicatie geven van het minimum dan van het maximum, zijn de gegevens uit de officiële bronnen toch niet van waarde ontbloot.

Als zeker mag men wel aannemen dat de gebruikelijke grafwachters, waarvan twee in menselijke en twee in demonische gedaante, ook in het graf waaruit onze paarden en kamelen stammen niet hebben ontbroken. Op grond van de forse afmetingen van deze paarden en kamelen mogen wij wel concluderen dat zij afkomstig zijn uit een graf van een mandarijn uit de hogere rangen van de hiërarchie. Dit maakt het waarschijnlijk, dat het totaal aantal figuren in het graf ergens tussen de vijftig en de honderd heeft gelegen.

De beide kamelen (afb. 1 en 2) zijn in staande houding gemodelleerd. De koorden, die oorspronkelijk de geperforeerde neuzen der kamelen met de rechterhand van hun berijders verbond, zijn, zoals overal elders ook het geval is, geheel verdwenen. Het rhythmisch verband tussen de armbeweging der berijders en de stand van hals en kop van de kamelen laat echter aan duidelijkheid niets te wensen over: beide dieren worden ingetoomd. Gezien het feit dat een staande, juist ingetoomde kameel in vele graftomben een paar vormt met een figuur van een liggende kameel, zou men kunnen veronderstellen dat de inventaris oorspronkelijk vier kamelen bevatte.

De berijders zijn kennelijk vreemdelingen uit het Westen, waarvan de vaardigheid in het berijden van kamelen door de T'ang-dichter Tu Fu reeds geprezen wordt. De gebaarde figuur met ongedekt hoofd heeft een semitisch uiterlijk, terwijl de figuur met een puntmuts (afb. 9) zeer wel uit Noordoost Iran zou kunnen stammen¹.

Twee paarden worden bereden, een door een ruiter (afb. 3) en een door een amazone (afb. 4). De andere twee zijn slechts gezadeld (afb. 5 en 6). De rijknechten, die deze paarden aan de leidsels voerden – geregelde verschijningen in de grafplastiek – zijn uit deze serie helaas verloren gegaan.

Toen deze serie graffiguren in het Museum van Aziatische Kunst arriveerde, stonden nog slechts weinig gegevens tot onze beschikking. De tweede geleerde Osvald Sirén vermoedde dat de stukken uit de Noordelijke Ch'i-periode (2de helft 6de eeuw) dateerden, terwijl de eigenaar de serie aan de Sui-periode (586-618) toeschreef². Deze laatste toeschrijving werd in de Catalogus van het Museum van Aziatische Kunst (No. 72) overgenomen. Toch werd ook toen reeds de stijl van deze graffiguren als karakteristiek voor de T'ang-periode beschouwd, maar de grijze terracotta werd – overigens geenszins ten onrechte – gezien als meer overeenkomend met die van de grafplastiek van de Noordelijke Wei-periode (1ste helft 6de eeuw). Het lag, zeker bij het toen nog heersende gebrek aan archaeologische gegevens, wel enigszins voor de hand om een gulden middenweg te kiezen door de stukken aan de tussen beide uitersten liggende Sui-tijd toe te schrijven.

Enkele concrete gegevens, zoals b.v. de vorm van de hoofdtooi van ruiter en amazone, kunnen als uitgangspunt voor een nader onderzoek van de datering dienen. Jane Gaston Mahler, die nog geen gebruik maakte van recente opgravingsrapporten, veronderstelde dat de hoog opgewerkte haardracht van de amazone (afb. 8) een uit Centraal-Azië geïmporteerd modeverschijnsel uitbeeldt, dat tijdens de Sui-periode in China in zwang raakte³.

De chinese archaeoloog Wang Ch'ü-fei komt evenwel tot een andere conclusie. Hij vestigt de aandacht op een uit 622 daterende keizerlijke uitlating, waarin de Keizer zijn verbazing uitsprekt over de hoge kapsels. Daaruit zou men kunnen opmaken dat deze haardracht – in 622 kennelijk de *dernier cri* – pas tijdens de vroege T'ang-tijd in de mode raakte⁴. Deze veronderstelling schijnt door gedateerde grafvondsten bevestigd te worden, want in een groot graf van 595 en in een meisjesgraf uit 608 vertoont nog geen der vrouwen het hoge kapsel, terwijl het reeds in 642 veelvuldig voorkomt.

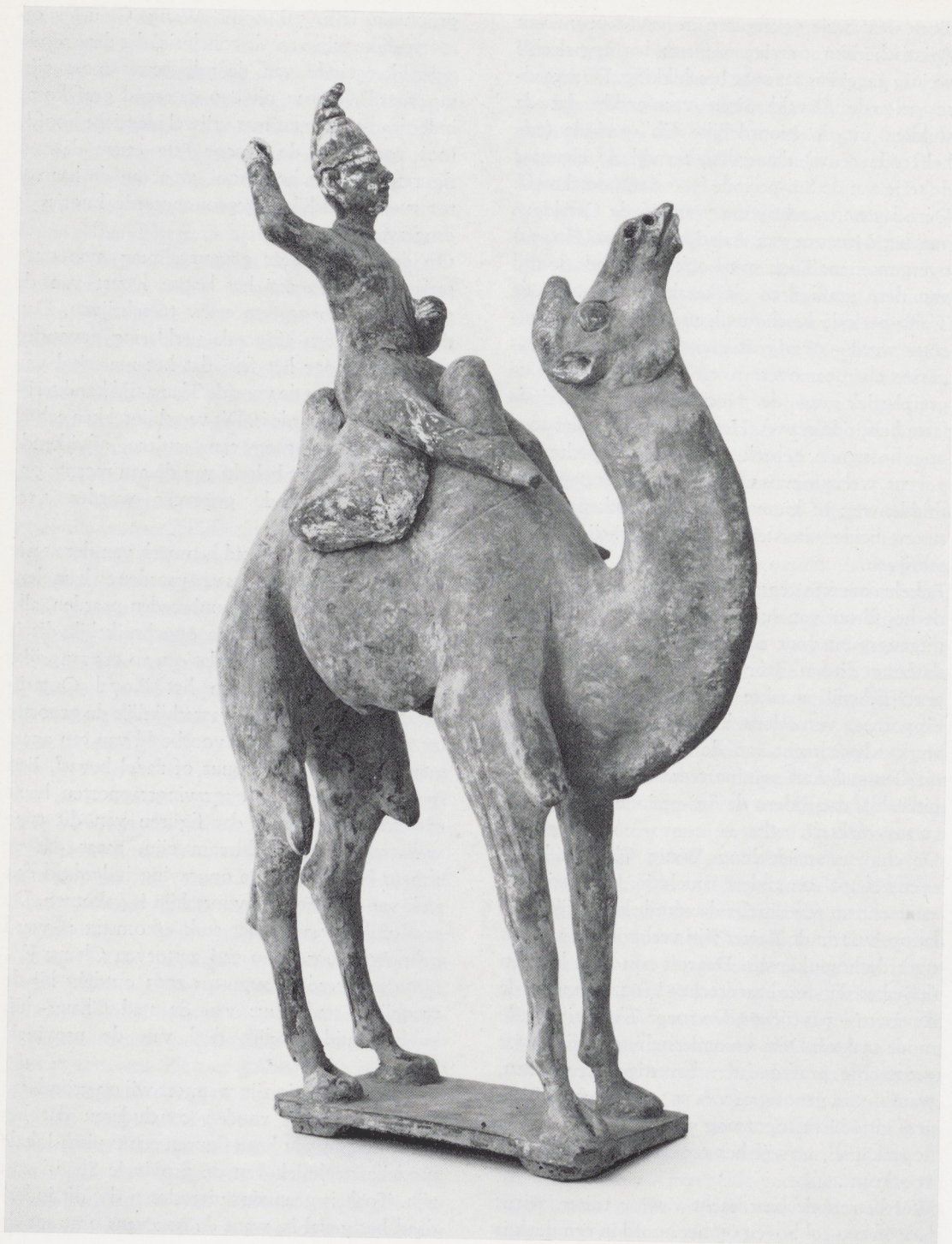
Wat betreft de haardracht van de ruiter, wiens haar in een rol boven op het hoofd in een doek is

gebonden (afb. 7), komt Wang Ch'ü-fei op soortgelijke wijze tot de conclusie, dat deze mode tegen het einde van de 7de eeuw moet zijn ingevoerd⁵. In een uit 679 daterend graf komt inderdaad een figuur met vrijwel identieke hoofdtooi voor. Uit de vroege 8ste eeuw dateren figuren met een hoofdtooi, waarvan de haarrol tot twee duidelijker geprononceerde knotjes is omgewerkt⁶.

Op grond van deze gegevens mag men onze serie graffiguren aan het laatste kwart van de 7de of de vroege 8ste eeuw toeschrijven. Dan dient echter een afdoende verklaring gevonden te worden voor het feit, dat het materiaal van deze figuren niet de voor de T'ang-tijd karakteristieke witte pijpaaarde is. Dit verschijnsel kan echter in samenhang met een andere afwijkende karakteristiek met behulp van de aan recente opgravingen ontleende gegevens worden verklaard.

Het is een zeer opvallend kenmerk van deze serie graffiguren, dat de ruiters van paarden en kamelen, evenals de zadels van de onbereden paarden, alle los zijn vervaardigd. Hoe ongebruikelijk dit is moge blijken uit het feit dat een zo omvangrijke verzameling als die van het Royal Ontario Museum te Toronto – waarschijnlijk de grootste ter wereld – geen enkel voorbeeld van een apart gemodelleerde ruiterfiguur of zadel bevat⁷. Een speurtocht door de opgravingsrapporten heeft evenwel aangetoond dat figuren van dit type weliswaar uiterst zeldzaam zijn, maar dat er althans bij één recente opgraving inderdaad een stuk van deze soort tevoorschijn is gekomen. De graftombe waaruit het stuk afkomstig is werd gebouwd voor de in 716 gestorven Chang Jên. Het graf werd in augustus 1963 ontdekt bij de westelijke stadsmuur van de stad Chang-chih in het zuid-oostelijk deel van de provincie Shansi⁸.

Het zou voorbarig zijn wanneer wij op grond van deze ene vondst zouden concluderen dat het vervaardigen van losse figuren een typisch lokale modelleertechniek van de provincie Shansi zou zijn. Toch is geenszins uitgesloten dat dit inderdaad het geval is, want de gegevens omtrent de

Afb. 1. Kameel met ruiter, H. 55 cm. Museum van Aziatische Kunst.

Afb. 2. Kameel met ruiter, H. 54 cm. Museum van Aziatische Kunst.

Afb. 3. Paard met ruiter, H. 47 cm. Museum van Aziatische Kunst.

Afb. 4. Paard met amazone, H. 48 cm. Museum van Aziatische Kunst.

herkomst der stukken, welke de vorige eigenaar kort voor het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog in Peking bij aankoop der stukken verkreeg, wijzen in dezelfde richting. Reeds vele jaren voor het verschijnen van de genoemde chinese publikatie had Dr. Flaes, op grond van de hem verstrekte inlichtingen, zoals mij bij navraag bleek, de provincie Shansi als land van herkomst der stukken aangewezen.

Het systematisch verzamelen van archaeologische gegevens welke door chinese handelaren werden verstrekt was een overigens slechts bij gebrek aan andere gegevens gevolgde methode, welke voor de Tweede Wereldoorlog vooral door de grondlegger van de collectie te Toronto, bisschop William Charles White, en de Zweden Orvar Karlbeck en J. G. Andersson vaak met vrucht

werd toegepast. Hoe echter zelfs de geroutineerde archaeoloog White, die China en de Chinezen beter dan wie ook kende, wel eens het slachtoffer van een archaeologische mystificatie kon worden, moge aan de hand van een stuk uit onze verzameling worden gedemonstreerd. White verhaalt hoe hij van een gesloten vondst van chinese bronzen in het dorp Tung-shih-ho (provincie Honan) een tiental stukken voor zijn museum wist te verwerven. Hij verwierf met de bronzen een wrijfprenst van een versierd beenfragment, dat tot zijn spijt kort tevoren reeds verkocht bleek te zijn. In zijn publicatie beeldt hij dit voor hem verloren gegane fragment uit deze gesloten vondst conscientieus af. White heeft evenwel nooit geweten dat het origineel, dat volgens zijn informatie in 1946 of '47 zou zijn opgegraven,

Afb. 5. Gezadeld paard, H. 43 cm. Museum van Aziatische Kunst.

Afb. 6. Gezadeld paard, H. 41 cm. Museum van Aziatische Kunst.

reeds sedert 1938 deel uitmaakte van de collectie van het Museum van Aziatische Kunst⁹.

Moge de door Dr. Flaes genoemde herkomst van zijn serie graffiguren in het licht van dit soort ervaringen ietwat onzeker schijnen, het verhaal over het als gevolg van japanse militaire operaties uitermate moeizaam verlopen transport van de stukken naar Peking, dat hem door de handelaar werd verteld, past zeer wel in ons beeld van de toestand in China ten tijde van wat door de Japanners met hun onovertroffen talent voor euphemismen 'het Chinese incident' werd genoemd.

Gelukkig zijn er echter nog meer aanwijzingen dat de door Dr. Flaes genoemde herkomst juist zou kunnen zijn. Wanneer wij, uitgaande van de veronderstelling dat onze serie graffiguren inder-

daad uit het zuidoostelijk deel van Shansi afkomstig is, de opgravingsrapporten over T'ang-graven uit deze streek op het voorkomen van bepaalde algemene karakteristieken onderzoeken, blijkt al spoedig dat er nog een belangrijke overeenkomst tussen de daar gevonden grafplastiek en onze serie bestaat. Terwijl in het zuidelijker gelegen gebied van Sian en Hsien-yang (in de provincie Shensi) figuren van de hoogste kwaliteit veelal in de bekende drie-kleuren techniek geglazuurd zijn, zou het geringe aantal figuren van dit type in de graftomben uit de omgeving van Chang-chih er op kunnen wijzen dat daar de techniek van de koude beschildering vaker werd toegepast. Dat in verzamelingen buiten China de geglazuurde grafplastiek de ongeglazuurde verre in aantal overtreft heeft een duidelijk aanwijsbare

Afb. 7. Détail van afb. 3.

Afb. 8. Détail van afb. 4.

oorzaak. Vanzelfsprekend beperkten de klandestiene leveranciers van de chinese kunsthandel hun activiteiten veelal tot die streken, waar de beste kansen op grote vondsten bestonden. Die kansen boden de uitgestrekte necropolen in de omgeving van de oude hoofdsteden Ch'ang-an (thans Sian geheten) in Shensi en Lo-yang in Honan, waar de bevolkingsdichtheid in de T'ang-tijd groter was en waar meer hoge ambten leefden. Een geheel aan de grafplastiek van Shensi gewijd plaatwerk, waarin uitsluitend bij Sian en Hsien-yang opgegraven stukken zijn afgebeeld, heeft een kenner van grafplastiek die slechts verzamelingen buiten China kent, nauwe-

lijks iets nieuws te bieden, behalve dan uiteraard de dateringen¹⁰.

In de grafplastiek uit de omstreken van Chang-chih komen echter verscheidene afwijkende typen voor, terwijl ook het materiaal en de versieringstechniek anders is. Alhoewel de veelal te summiere objectbeschrijvingen ons tot voorzichtigheid moeten manen, blijkt uit de inventaris van zeven graftomben in de omgeving van Chang-chih, dat grijze terra-cotta met sporen van een koude beschildering in rood en wit daar vrij veel gevonden wordt. De verschillen tussen onze serie graffiguren, welke alle sporen van een soortgelijke beschildering vertonen en de hier zo-

Afb. 9. Détail van afb. 1.

veel beter bekende grafplastiek van witte pijp-aarde, bedekt met polychrome glazuren, zijn met de constatering van dit lokale verschijnsel afdoende verklaard.

Helaas ontbreekt tot dusverre een nog overtuigender bewijs. Wanneer wij n.l. de figuren uit de zeven in de omtrek van Chang-chih gevonden graven vergelijken, valt het op dat de overeenkomst tussen bepaalde figuren zo groot is, dat wij mogen aannemen, dat zij uit hetzelfde atelier afkomstig zijn. De demonische grafwachters uit het graf van Wang Hsiu-t'ai (gest. 771), zijn vrijwel gelijk aan die uit het graf van Chang Jên (gest. 716), een verrassend staaltje van conservatisme,

dat wel toegeschreven mag worden aan het feit dat deze figuren vaak met behulp van mallen werden vervaardigd. De gewapende wachters uit het graf van Chang Shên zijn vrijwel identiek met die uit het graf van Wang I (gest. 702)¹¹. Van een zo evidente overeenkomst tussen figuren uit onze serie en een opgegraven stuk is echter geen sprake.

Uit de vondsten in de omgeving van Chang-chih laat zich nog een verschijnsel aflezen, dat voor de datering van onze stukken van belang zou kunnen zijn. Want al hebben wij op grond van de haar-dracht een globale *terminus post quem* kunnen vaststellen, het bewijs dat de stukken niet van later datum zouden kunnen zijn, is nog niet geleverd. In dit verband is het van belang te vermelden dat het aantal plastieken in de graven uit de jaren na 750 sterk afneemt. Terwijl omstreeks 700 aantallen van veertig of vijftig tot zelfs meer dan driehonderd voorkomen, bevat het graf van de in 771 gestorven Wang Hsiu-t'ai slechts één paard en één kameel. Het grafschrift toont aan dat dit niets met de rang van de gestorvene te maken kan hebben gehad. Het verschijnsel van de drastische beperking in het aantal graffiguren is zo algemeen, dat wij de oorzaak ervan eerder in de algemene politieke en economische toestand zullen moeten zoeken. Omstreeks het midden van de 8ste eeuw werd het Chinese Rijk geteisterd door een burgeroorlog van grote omvang, waarbij zelfs de hoofdstad enige tijd in handen der muiters overging, de keizer slechts door een snelle vlucht de dans kon ontspringen en zijn favoriete concubine door de lijfwacht werd vermoord. De politieke chaos heeft ongetwijfeld zijn invloed doen gelden op de economie van het land.

Enkele jaren voor de opstand, in 750, werden de chinese legers in het Verre Westen van het Imperium door de Arabieren aan de Talas Rivier vernietigend verslagen. De chinese posities langs de Centraal-Aziatische karavaanroutes bleken onhoudbaar, zodat een Islamitische springvloed de Boeddhistische kloostercentra langs de Zijde-wegen overspoelde. Zo verdwenen met de ondergang van het gebied in Centraal-Azië ook de kameelkaravanen uit het stadsbeeld van de ont-

redderde hoofdstad, ook al zou dit slechts van tijdelijke aard zijn. In de grafplastiek, getrouwe afspiegeling van het leven op aarde, was hiermee onvermijdelijk het einde genaderd van de oude gewoonte de gezagsdragers door deze typische vertegenwoordigers van de cosmopolitische levensstijl en deze symbolen van het Centraal-Aziatische Imperium in hun graf te doen vergezellen.

Noten

¹ Voor een nadere identificatie van de verschillende typen van vreemdelingen in de grafplastiek van de T'ang-tijd – een probleem waarover het laatste woord nog niet is gesproken – zie Jane Gaston Mahler, *The Westerners among the figurines of the T'ang Dynasty of China*, Rome 1959.

² Zie *Bulletin van de Vereniging van Vrienden der Aziatische Kunst, Nieuwe Serie*, no. 29 (april 1950), pp. 25–27.

³ J. G. Mahler, o.c., pp. 109–110.

⁴ K'ao-ku t'ung-hsin, 1956, no. 5, pp. 53–54.

⁵ *ibidem*, pp. 52–53.

⁶ Zie b.v. K'ao-ku t'ung-hsin, 1957, no. 5, pl. 10, no. 3.

⁷ Mededeling van de heer Henry Trubner.

⁸ Kaogu, 1964, no. 8, pp. 407–408, pl. 10.

⁹ Zie William Charles White, *Bronze Culture of Ancient China*, Toronto 1958, pp. 146–149, pl. LXXXIII B.

¹⁰ Shensi-shêng ch'u-t'u T'ang-yung hsiian-chi (keuze uit de T'ang-grafiguren opgegraven in de provincie Shensi), Peking 1958.

¹¹ Het graf van Wang Hsiu-t'ai is gepubliceerd in Kaogu, 1965, no. 8, pp. 389–393, pl. 4; het graf van Wang I in Kaogu, 1962, no. 2, pp. 63–65.